

Reformationens kirkenedlæggelser

Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig

Published in:
Spor af Reformationen på Lolland-Falster

Publication date:
2016

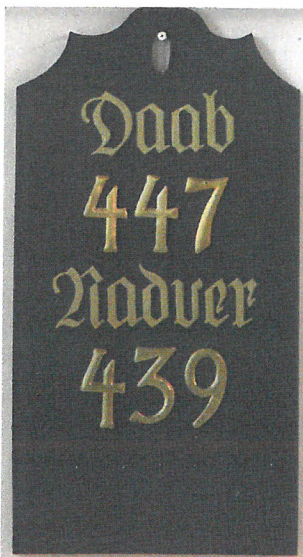
Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Jakobsen, J. G. G. (2016). Reformationens kirkenedlæggelser. I M. Tøttrup, & T. Niclasen (red.), *Spor af Reformationen på Lolland-Falster* (s. 38-42). Stiftsrådet for Lolland-Falsters Stift.

Lolland-Falsters Stift

FOLKEKIRKEN

Reformation

SPOR AF REFORMATIONEN

på Lolland-Falster

INDHOLD

Hvad var reformationen?.....	3
Altertavler	9
Prædikestole.....	12
Krucifixer	17
Hvorfor tigger munke?.....	18
Smertensmanden.....	22
Talte præsterne virkelig latin?	23

Kort	24
Klostrene i Halsted og Nakskov.....	26
Nadver.....	32
Valfart til Kippinge Kirke	34
Helgener	36
Reformationens kirkenedlæggelser.....	38
Birgittinerklostret i Maribo.....	43

REDAKTIONSGRUPPE:

Margrethe Tøttrup (Ansvarshavende) og Tove Niclasen

FOTOS:

John Jensen, Nils Roland og Ole Vandrup (prædikestole)

STIFTSRÅDETS UDVALG TIL FEJRING AF REFORMATIONEN PÅ LOLLAND-FALSTER:

Bjarne Abildtrup Madsen, formand
Bent Normann Olsen
Henrik Gade Jensen
Jesper Bacher
Per Møller
Margrethe Tøttrup
Tove Niclasen
Michael Fagerlund

ISBN: 978-87-999502-0-1

LAYOUT & TRYK: Videbæk Bogtrykkeri A-S

UDGIVES AF: Stiftsrådet for Lolland-Falsters Stift
Østre Allé 2, 4800 Nykøbing F., Tlf. 54 85 02 11 / Mail: lfstift@km.dk
www.lfstift.dk Lolland-Falsters Stift
OPLAG: 3000 stk.

REFORMATIONENS KIRKENEDLÆGGELSER

Reformationen havde ikke blot stor betydning for det gudsliv, der foregik rundt om i rigets kirker efter den lutherske evangelismes indførelse 1536. Trosskiftet havde også en direkte effekt på antallet af kirker, hvori den fælles gudsdyrkelse kunne foregå - en kraftigt reducerende effekt, vel og mærke. Dette ses som andre steder i Danmark også på Lolland og Falster, hvor der ved Reformationens indtog i midten af 1530'erne kendes til i alt 110 kirker, fordelt på 96 sognekirker, 5 klosterkirker og 10 kapeller¹. Ved midten af 1500-tallet, dvs. blot tyve år efter, var ti af disse forsvundet: det drejer sig om to sognekirker (Krogsbølle/Nakskov og Nykøbing), en klosterkirke (Nysted) og syv kapeller; sidst i 1500-tallet forsvandt også den gamle sognekirke i Maribo. Som det fremgår, var det især købstadssognekirkerne og kapellerne, samt til en vis grad klosterkirkerne, der måtte holde for.

At antallet af klosterkirker i Danmark faldt i forbindelse med Reformationen er kun logisk, eftersom protestantismen jo bl.a. gjorde hårdt op med det katolske klostervæsen. Selvom kun tiggerklostrene blev decideret forbudt ved den nye kirkeordinans i 1537, så blev også de gamle herre- og nonneklostre sat under så umulige vilkår, at de sidste rester af middelalderens klostreliv ophørte i anden halvdel af 1500-tallet. Det var imidlertid ikke ensbetydende med, at også

Det var imidlertid ikke ensbetydende med, at også de gamle klosterkirker nødvendigvis forsvandt.

de gamle klosterkirker nødvendigvis forsvandt. Faktisk var det her i regionen kun franciskanerkirken i Nysted, der nedlagdes i reformationsårene - og selv her gik der tretten år fra gråbrødrekonventets nedlukning i 1538 til kirkens nedrivning i 1551. I Halsted kunne det se ud til at kirken i klostertiden fungerede som kombineret kloster-

og sognekirke. Der var endnu munke på stedet i 1540'erne, og derefter fortsatte kirken udelukkende som sognekirke. Som det er nærmere beskrevet i artiklen på side

43-46, kunne klosterlivet også fortsætte en tid lang i Maribo, og inden denne epoke endelig sluttede i 1621, havde klosterkirken også her fået en sidestillet funktion som købstadssognekirke som afløser for den i 1596 nedbrændte gamle sognekirke. Faktisk var det ikke så få af kongerigets tidligere klosterkirker, der efter Reformationen fik en ny rolle som købstadssognekirker. Her i regionen gælder det således også for franciskanerkirken i Nykøbing, hvor gråbrødrene allerede måtte forlade klosteret i 1532, og det lokale byråd besluttede derpå hurtigt at nedlægge byens gamle sognekirke og i stedet gøre den bygningsmæssigt større og langt bedre klosterkirke til sognets nye samlingssted. I Nakskov valgte man at beholde den gamle Skt. Nikolai sognekirke og blot omdanne det nedlagte helligåndsklosters kirke til en »filialkirke« under denne; en ordning, der varede til 1689-90, hvor helligåndskirken blev nedrevet.

¹ Når summen af de tre underkategorier giver 111, skyldes det, at kirken i Halsted synes at have fungeret som kombineret sogne- og klosterkirke. Dertil haves der fra omkring 1588 også kendskab til et kapel ved Nykøbing Slot, men om dette eksisterede før Reformationen eller først er kommet til efterfølgende er uvist.

I købstæderne var sognekirkerne således mindst lige så udsatte for nedlæggelse som klosterkirkerne. Især i rigets store gamle bispestæder som Lund, Roskilde og Viborg førte Reformationen til en decideret massenedlæggelse af sognekirker, samtidig med at middelalderens her ofte meget små bydels-sogne blev lagt sammen i større og mere tidssvarende enheder. I de mindre købstæder ude i stifterne var der sjældent mere end et par middelalderlige sognekirker, men også her skete en betydelig indskrænkning. Her i regionen mærkedes det f.eks. i Nakskov, hvor man i senmiddelalderen foruden Skt. Nikolai Kirke havde en del af købstaden sognemæssigt allokert til Krogsbølle Kirke, der lå nordøst for Svingelen Skov. Men i 1539 valgte man at nedlægge både kirken og sognet, således at hele byen fremover hørte under til Skt. Nikolai. Der kunne være flere praktiske årsager til sådanne sognesammenlægninger, herunder forfaldne sognekirker, men processen synes først og fremmest drevet frem af kongemagten, der med Reformationen stod som kirkens overherre - og dermed også som den finansielt ansvarlige myndighed. Foruden et tydeligt ønske om at spare så meget som muligt på udgifter til præstelønninger og vedligeholdelse af sognekirker, så var kongen også ansporet af, at den nye luthersk-evangeliske kirke i sine første årtier døjede med en udtalt mangel på duelige sognepræster. I denne tid eskalerede derfor brugen af annekssogne, hvor én sognepræst (og fremover med blot én præstegård) skulle tage sig af to eller flere sogne (såkaldte 'pastorater'). Denne udvikling gik et skridt videre i 1555, hvor kong Christian III lancerede en kirkelig strukturreform af hidtil usete dimensioner i form af de såkaldte 'klemmebreve', hvor det for en lang række af rigets sogne blev besluttet helt at ophæve dem, nedlægge deres kirker og indlemme sognets

Kapellet i Vigsnæs

Men i 1539 valgte man at nedlægge både kirken og sognet, således at hele byen fremover hørte under til Skt. Nikolai.

beboere i nabosognene. Den sognemæssige identitet og tilknytning til den lokale annekskirke synes dog alligevel at have været så stærk, at

reformen medførte en strøm af protester, indsigelser og forbønner ude fra sognene, og en stor del af de planlagte sognenedlæggelser og -sam-

menlægninger blev aldrig gennemført. Et regionalt eksempel herpå haves fra Nordfalster, hvor Lillebrænde Kirke og sogn var udset til nedlæggelse i 1555, hvorefter beboerne skulle høre under Stubbekøbing sogn, men beslutningen blev efterfølgende omgjort i 1570, således at kirken fik lov at fortsætte som annekssognekirke.

Det helt store bortfald af middelalderens gudshuse i forbindelse med Reformationen skete dog i kategorien af kapeller. »Kapeller« er her en samlebetegnelse for alle de af middelalderens mange forskellige indviede kirkebygninger, der hverken fungerede som domkirker, sognekirker eller klosterkirker. Fra vores region udgjorde sådanne kapeller omkring 10% af den samlede mængde gudshuse ved middelalderens udgang. Mange kapeller var tilknyttet karitative stiftelser, såsom det hospitalskapel i Krønge sogn, der synes at have ligget ved en Skt. Jørgensgård nær Bregerup ved Krønge, eller det kapel i senmiddelalderens Nykøbing, der hørte til byens helligåndshus; i begge tilfælde gudshuse særligt dedikeret til hospitalets svagelige og eventuelt

Lillebrænde Kirke

smittebærende lemmer. En anden undergruppe af kapeller var dem man kunne finde ved særligt religiøse lokaliteter rundt om i landskabet, først og fremmest helligkilderne, som folk søgte for kildevandets helbredende og til tider undergørende kraft - samt med tiden også de dertil knyttede kildemarkeder. Til denne type hører Kappel Kirke, der begyndte som kildekapel i Vestenskov sogn, inden det i 1685 blev ophævet til sognekirke for sit eget udskilte sogn. En tilsvarende baggrund kan være tilfældet for det Helligkorskapel, der vides at have stået ved Havlække i Østoftesogn, samt for et Skt. Olai Kapel i Halsted sogn. Langt fra alle helligkilder var udstyret med et dedikeret kapel, hvilket normalt kun fandtes ved de mest velbesøgte, hvor de besøgende kildegæster så havde et fysisk sted at fremsætte deres bønner og lægge deres offerpenge. På de store kilde-

Den sognemæssige identitet og tilknytning til den lokale annekskirke synes dog alligevel at have været så stærk, at reformen medførte en strøm af protester, indsigelser og forbønner ude fra sognene.

søgningsdage, typisk omkring Skt. Hans, kunne kapellet være betjent af en præst udsendt fra den lokale sognekirke eller et kloster. Præster og munke kunne også yde sæsonbestemte tjenester ved kapeller placeret helt ude ved kysten, hvor fremmede fiskere og handelsfolk var det potentielle publikum. I Stokkemarke sogn lå et sådan

strandkapel i Saltvig, tilmed indviet til Skt. Olav, en populær helgen blandt udenlandske besøgende, og på Albuen menes de hanseatisk søfarende ligefrem selv at have oprettet et kapel, hvor

deres kirkelige behov kunne blive dækket, mens de virkede på nordkysten af Østersøen. Også de lokalboende kunne nogle gange have så langt til den hjemlige sognekirke, at de fik tilladelse til at opføre et kapel som en slags decentral sognekirkefilial. Dette gjaldt ikke mindst på de små øer, hvor beboerne på Askø indtil 1580 hørte under

Fejøl sogn, men i hvert fald siden 1512 vides at have kunnet benytte et kapel på deres egen ø. Selvom indbyggerne på Vignæs nok var landfaste med deres sognekirke i Tårs, så havde også de pga. afstanden fået lov at oprette deres eget filialkapel, der tilmed fik officiel status af sognekirke omkring 1568. Mens det dannede mode blandt mange af rigets adelige herregårde at oprette egne kapeller i 1600- og 1700-tallet, så synes borg- og hovedgårdskapeller at have været et relativt sjældent fænomen i middelalderens Danmark; generelt kendes sådanne kun fra de allervigtigste kongelige og bispelige borge. Et slotskapel på det betydelige kongesæde i Nykøbing kendes først fra omkring 1588, og det er uvist om det går meget længere tilbage. Til gengæld har vi i regionen noget så sjældent som et før-reformatorisk adeligt hovedgårdskapel, der har ligget ved Orebygaard. Endelig må

På de store kildesøgningsdage, typisk omkring Skt. Hans, kunne kapellet være betjent af en præst udsendt fra den lokale sognekirke eller et kloster.

nævnes en restgruppe af kapeller, som vi ud fra kilderne ved har eksisteret, men hvis funktion er os ukendt. Hele dette lag af små kirkelige gudshuse udenfor det egentlige sognekirkesystem forsvandt nærmest fuldstændigt med overgangen til protestantisme. Som nævnt blev kapellerne i Kappel, i Vignæs og på Askø med tiden ophøjet til egentlige sognekirker, men

for hovedparten gælder det, at de efter Reformationen stille og roligt forsvandt ud i glemselens mørke. Sandsynligvis er deres aktive liv stoppet med trosskiftet i 1536, og bygningerne er herefter gået til grunde i de følgende årtier.

I direkte forbindelse med den luthersk-evangeliske reformation blev antallet af kirker på Lolland-Falster således reduceret fra 110 til 100 i perioden 1532-1551. Siden da er yderligere tre af middelalderens kirker på Lolland-Falster forsvundet.

Kappel Kirke

Den gamle landsbykirke i Skemminge, der siden anlæggelsen af Maribo Kloster havde fungeret som sognekirke for Maribo købstad, brændte ned i 1596, hvorefter klosterkirken overtog funktionen som sognekirke. Helligåndsklosterets kirke i Nakskov blev efter Reformationen omdannet til filialkirke under byens sognekirke (Skt. Nikolai), indtil filialen blev revet ned i 1689-90. Endelig blev sognekirken i Ågeby nedlagt i 1775, og sognet indlemmet i Landet sogn. Til gengæld er fire nye kirker under den Luthersk-Evangeliske Folkekirke kommet til i de efterfølgende århundreder: en filialkirke opførtes i 1873-74 i Bandholm, Østoftes sogn, hvoromkring et selvstændigt sogn blev udskilt i 1881; Vantore blev i 1906 hjemsted for en sognekirke for det samtidigt udskilte Nysted landsogn, der hidtil havde hørt under bysognet; og endelig opførtes to filialkir-

ker på Falster i 1889 og 1914-15 i henholdsvis Gyldenbjerg (Nørre Vedby sogn) og Gedser (Gedesby sogn). Dertil findes en række kirker for specielle menigheder og trossamfund, der ligger uden for denne artikels fokus. Med tilknytning til artiklens reformationsmæssige omdrejningspunkt skal her alene nævnes genoprettelsen af det katolske birgittinerkloster i Maribo i 2003; også dette helt moderne kloster rummer et kapel, der akkurat som i middelalderen står åbent for alle, der ønsker at tage del i nonnernes gudstjeneste. Guds Hus findes således fortsat over hundrede forskellige steder på Lolland-Falster, de 97 af dem med mindst 500 år gamle rødder tilbage til tiden før Reformationen.

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

